

Arbetsmaterial

Donald Broady

OM KVALIFIKATIONSFORSKNING

Projektet Socialisation
och kvalifikation

April 1983

**Forskningsgruppen
för läroplansteori
och kultureproduktion**

Donald Broady

OM KVALIFIKATIONSFORSKNING

Projektet Socialisation
och kvalifikation

April 1983

Får citeras

HÖGSKOLAN FÖR LÄRARUTBILDNING I STOCKHOLM,
INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK
Box 34103
100 26 Stockholm

Arbetsmaterial från Forskningsgruppen för läroplansteori
och kulturreproduktion, projektet Socialisation och
kvalifikation.

Den följande texten har tillkommit i anslutning till det av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet finansierade projektet Socialisation och kvalifikation. Nu hoppas jag på synpunkter från kritiska läsare, varefter texten skall bearbetas till ett avsnitt i rapporteringen från projektet.

Merparten av innehållet har redan tryckts i olika sammanhang*, men vissa frågor har jag nu försökt behandla mer precist, mindre refererande och mer koncist och syntetiserande. Ett syfte är att mejsla ut en begreppsapparat som är både precis och generell nog för att duga i samband med jämförelser mellan olika typer av kvalifikationsundersökningar (inklusive sådana som gäller möjligheter för utbildningssektorn att påverka arbetslivet**). Ett annat syfte med den följande diskussionen av kvalifikationsforskningen är att begripa vad forskarna på området faktiskt gör. Det är inte så lätt som det låter.

D.B.

* Arbetsliv och utbildning nr 8 (1981), nr 16 (1982);
Forskning om utbildning nr 2 1980, nr 4 1980;
Skola-Arbetsliv.SÖ, FoU-byrån 1981;
Economic and Industrial Democracy, Vol 2 (1981) No 2;
Empirisk kvalifikationsforskning, UHÄ-rapport 1981:7;
mm, samt rapporter från Forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion.

** I ett bidrag till en skrift, Kan utbildning förändra arbetslivet?, som TCO skall ge ut hösten 1983, försöker jag med utgångspunkt i problemformuleringarna i den följande texten resonera om möjligheterna att påverka arbetslivet med hjälp av utbildning.

OM KVALIFIKATIONSFORSKNING

1. Kvalifikationsbegreppet..... 2
2. Kvalificering för arbetsmarknaden eller
för arbetsplatserna?..... 20
3. Dekvalificering? Högrekvalificering?
Annorlunda kvalificering? Polarisering?..... 34

Utgivningsnamn		Dokumenttyp	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Seriestyckenummer	
Förord	Handläggare	Förordande meddelande		

2

Kvalifikationsbegreppet

Kvalifikationsbegreppet används inom både arbetslivs- och utbildningsforskningen och erbjuder möjligheter att länka samman dessa bägge områden.

Inom arbetssociologin brukar "kvalifikationer" avse kunskaper, färdigheter eller dispositioner som arbetslivet kräver av den anställde. Kraven har naturligtvis samband med utvecklingen av arbetsorganisation och teknologi samt tillgång och efterfrågan på arbetskraft m m.

Inom utbildningsforskningen brukar kvalificering helt enkelt beteckna att människor i bl a utbildningsinstitutionerna förbereds för livet och i synnerhet för arbetslivet. Kvalifikationsteorins analysverktyg kan vara till god hjälp redan när vi försöker frigöra oss från en del förenklade slentrianuppfattningar om sambanden mellan utbildning och arbetsliv.

Till de vanligaste hör nog föreställningen att bara man stoppar in i skolan lite grand av något som ligger en varmt om hjärtat - demokrati, jämställdhet, kritiskt tänkande ... - så kommer mer av samma sak att uppträda i arbetslivet.

Utgivarnamn		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sokregisternummer	
Tjänsteställe	Handledsgörelse	Förvägöende meddelände		

Så resonerar ofta skolpolitiker, administratörer och olika intressenter, däribland löntagarorganisationerna.

En annan typ av vanligt förekommande förenklade föreställningar gäller hur friktionen i övergången skola/arbetsliv bör tolkas. Sådana friktioner, som innebär att skolan ger kvalifikationer som inte stämmer överens med arbetsmarknadens eller arbetsplatsernas krav, uppfattas ofta antingen som utbildningsproblem (som skolan kan råda bot för) eller som arbetslivsproblem; när det i själva verket är just friktionen, med andra ord förhållandet mellan utbildning och arbetsliv, som är problemet.

En tredje typ av vanföreställning är att man ofta tror att skolan förbereder för de krav som arbetsplatserna ställer, även i de fall när den snarare förbereder för arbetsmarknadens krav. *

Dessa och andra vanföreställningar kan kvalifikationsforskningen hjälpa oss att komma ur.

* Se det följande avsnittet "Kvalificering för arbetsmarknaden eller för arbetsplatserna".

Utgivarnamn		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sakregisternummer	
Hänvisningsställe	Handläggare	Försgående meddelande		
4				
<p>I synnerhet de som är verksamma inom utbildningssektorn brukar begära att kvalifikationsforskningen skall ge svar på en bestämd fråga: Hur ser det arbetsliv ut som väntar våra elever? För att rätt bedöma kvalifikationsforskarnas svar på den frågan måste vi ta reda på vad dessa faktiskt gör. Det sägs att Braverman "påvisat" dequalificering, att Blau "påvisat" bifurkation (detta gräsliga ord som helt enkelt betyder att klyftan vidgas mellan okvalificerad och högt kvalificerad arbetskraft; Kern & Schumanns ord för samma sak, polarisering, är mindre osvenskt), etc - men lika litet som andra forskningsresultat får dessa tas för givna. De måste tolkas. Vi måste ta reda på vad undersökningarna egentligen gäller. Låt oss börja med att granska själva begreppet kvalifikation.</p> <p>"Kvalifikation", är det ännu ett osvenskt och onödigt modeord? Bland pedagoger har en viss skepsis förmärkts gentemot talet om behovet av kvalifikationsforskning. Risker finns förstås att "kvalifikation" blir (eller redan är?) ett modeord. Det brukar inte stå länge på förrän sådana blir slitna och obrukbara, vilket vore synd; självfallet kan vi undvara <u>ordet</u> kvalifikation, men <u>begrepp</u> för hur utbildningen förbereder för tillvaron efter utbildningen behöver vi nog.</p>				

Utgivningsort		Dokumentnummer	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Serieregisternummer	
Hörselställe	Handläggare	Förordnande meddelande		

Kvalifikationsbegreppet är ett sådant begrepp, så som det kommit att användas inom nyare samhällsvetenskapligt orienterad utbildningsforskning. Det har använts för att gripa just samband mellan å ena sidan utbildning, å andra sidan livet (i synnerhet arbetslivet) utanför utbildningen. Med kvalifikationer avses helt enkelt egenskaper - kunskaper, färdigheter, dispositioner, förhållningssätt - som människor förvärvar exempelvis i utbildningen och sedan använder i arbetslivet eller i andra sammanhang.

Men i så fall, varför duger inte "kunskaper och färdigheter" eller andra beprövade termer? Varför märkvärdiggöra enkla ting genom att tala om "kvalifikation"?

Ordvalet är som sagt av underordnad betydelse; man må gärna använda ord som "kunskaper" eller "färdigheter" för att beteckna kvalifikationsbegreppet. Det väsentliga är att detta begrepp visat sig brukbart för att gripa vissa tidigare otillräckligt uppmärksammade sammanhang. Pedagoger har ofta behandlat kunskaper och färdigheter så att säga "utbildningsinternt". Det mått av kunskaper och färdigheter som eleven förvärvat mätes som led i eller som avslutning på ett undervisningsförlopp. I kursplanerna finns specifika kunskaper och färdigheter angivna som mål fram till vilka undervisningen kan eller bör leda. Och så vidare.

Utgivningsort		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-nr och Sid-nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Serieringsnummer	
Tjänsteställe		Handläggare	Försgående meddelande	
6				
<p>När man inom nyare utbildningsforskning laborerat med kvalifikationsbegreppet har perspektivet varit ett annat. "Kvalificering" brukar avse det faktiska formandet av individerna, oavsett dylika i förväg av lärarna eller i läroplanerna uppställda mål. Man studerar inte kvalifikationer genom att undersöka enbart inlärningsprocessens utfall. I stället signalerar ordet "kvalifikation" en <u>relation framåt i tiden</u>, till kunskapernas och färdigheternas framtida användning. Detta är ett från vardagsspråket välbekant språkbruk: Inför en förestående turnering "kvalar" man; inför en anställning eller antagning till en utbildning benämnes betyg, examina och tjänsteår "kvalifikationer". Svenskans (liksom tyskans, franskans, engelskans) ord kvalifikation kommer av medeltidslatinets <u>qualificare</u>, att skapa kvalitet, att ge beskaffenhet åt något (<u>qualis</u>, sådan som o. <u>facere</u>, göra). Att kvalificera är alltså att ge en viss kvalitet eller beskaffenhet åt något - t ex åt arbetskraften; inom nyare utbildningsforskning har "kvalificering" oftast avsett formandet av (den blivande) arbetskraften.</p> <p>Men termen "kvalifikation" är inget nytt eller marxistiskt påfund, om någon trodde det. Den har länge använts t ex av industrisociologer för att beteckna de krav på arbetsstyrkan som teknologin och arbetsorganisationen ställer. På senare år har bland andra löntagarorganisationerna strävat efter</p>				

Utgivningsnamn	Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-nr och Sid-nr
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Säkretnummer	
Första författare	Handläggare	Föregående meddelande	
<p style="text-align: center;">7</p> <p>att vidga sådana resonemang till att även omfatta krav som "löntagarrollen" innebär, dvs till att omfatta kvalifikationer även för förändring av arbetslivet, inte bara för anpassning. Inom utbildningsforskningen har kvalifikation blivit ett begrepp med vars hjälp man försökt fånga in samband mellan å ena sidan utbildning, å andra sidan tillvaron efter utbildningen, <u>oftast</u> med tyngdpunkt i arbetslivets krav. ("Med "arbetsliv" avser jag både arbetsmarknad och arbetsplatser.") Inriktningen på <u>samband</u> mellan utbildningssektorn och arbetslivet karakteriserar denna kvalifikationsteoretiska ansats, och det kan finnas skäl att hålla fast vid att kvalifikationsteorins centrala område gäller sådana kvalifikationer som förvärvats i ett sammanhang (t ex inom utbildningssektorn) och används i ett annat sammanhang (t ex vid arbetskraftsförsäljningen på arbetsmarknaden eller på arbetsplatserna) - i annat fall hotar kvalifikationsbegreppet att suddas ut och flyta samman med all slags socialisering, inlärning, påverkan ...</p> <p>Det har kanske gått inflation i ordet "kvalifikationsteori". Det är nog vilseledande att låta ordet beteckna undersökningarna av hur kraven på arbetskraften utvecklas i olika företag, branscher, sektorer, eller försöken att empiriskt pröva teserna om dequalificering, högre-kvalificering, rekvalificering, etc. Sådana undersökningar bör snarare betecknas <u>beskrivningar av kvalifikationskrav</u>, medan "kvalifikationsteorin" rimligen handlar om relationer mellan arbetskraft, kapital, stat, utbildningssektor, marknad osv. (Inte ens de metodiskt synnerligen</p>			

Utgivningsman	Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-nr och Sid-nr
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Sökregisternummer	
Tjänsteställe	Handläggare	Förvägöende meddelande	

3

grundliga kvalifikationsstudierna vid SOFI i Göttingen *

vill upphovsmännen kalla "kvalifikationsteori"; de föredrar att tala om beskrivningar av kvalifikationsutveckling.)

Kvalifikationsteorin är därmed en del av statsteorin, den ekonomiska teorin osv, medan de nämnda undersökningarna av kvalifikationskrav utgör ett jämförelsevis välavgränsat empiriskt forskningsfält. Det kan finnas skäl att göra denna åtskillnad (åtminstone analytiskt) mellan kvalifikationsteori och beskrivningar av kvalifikationskrav, så att man inte förleds att upphöja beskrivningarna till något mer generellt än de är (när Horst Kern och

* Den mest omfattande studien finns slutrapporterad som Mickler, O, Mohr, W & Kadritzke, U: Produktion und Qualifikation. Bericht über die Hauptstudie im Rahmen der Untersuchung von Planungsprozessen im System der beruflichen Bildung. Göttingen: SOFI. 1977. För den som avskräcks av omfånget, dryga 1300 sidor, finns en sammanfattning: Mickler, Mohr & Kadritzke: Produktion und Qualifikation. Eine empirische Untersuchung zur Entwicklung von Qualifikationsanforderungen in der industriellen Produktion och deren Ursachen. Berlin: Bundesinstitut für Berufsbildung. Berichte zur beruflichen Bildung, Heft 1, 1979.

Michael Schumann i sin mönsterbildande RKW-undersökning** fastställde tendenser till dequalificering och polarisering, gällde dessa vissa specifika faser av automationsteknologins utveckling i Förbundsrepubliken under sextiotalets mitt; se vidare nästa avsnitt). Och omvänt skall man inte förledas att på de renodlat teoretiska arbetena dra för stora växlar vad gäller den empiriska kvalifikationsutvecklingen. Om man inte håller isär giltighetsområdena för olika typer av kvalifikationsundersökningar blir man förvirrad när man ger sig in på området. Oenigheten förefaller monumental: somliga tror på dequalificering, andra på högre-kvalificering, åter andra på rekvalificering, för att inte tala om alla mer intressanta frågor av kvalitativ karaktär.

Om vi nu begränsar oss till de empiriska kvalifikationsundersökningarna, kan dessa gälla olika nivåer som inte bör blandas samman: Jag vill föreslå att fyra nivåer skiljs åt:

* * Kern, H & Schumann, M: Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Eine empirische Untersuchung über den Einfluss der aktuellen technischen Entwicklung auf die industrielle Arbeit und das Arbeiterbewusstsein. Frankfurt/M: Europäische Verlagsanstalt, 1970. En något förkortad studieutgåva i ett band med ett ny-skrivet förord publicerades 1977, Frankfurt/M: Suhrkamp Verlag.

Utgivningsår	Dokumentation	Dokumentnummer	Utgivningsår och Sid nr
Utgivningsort	Utgivningsdelarna	Skriftregisternummret	
Gästeställe	Handläggare	Pågående arbetsdelarna	
<p style="text-align: center;">4. Kvalificering</p> <p style="text-align: center;">Utbildning</p>	<p style="text-align: center;">10</p>	<p style="text-align: center;">2. Arbetstillivets kvalifikationskrav</p>	<p style="text-align: center;">1. Beskrivning av arbets- organisation och teknologi</p> <p style="text-align: center;">Arbetsliv</p>

1. Beskrivningar av arbetsorganisation och teknologi

Många s k kvalifikationsundersökningar är egentligen beskrivningar av arbetsorganisation och teknologi, eller av förändringar i arbetsorganisation och teknologi. Det gäller t ex som regel arbetssociologernas undersökningar. Kanske är det vilseledande att kalla sådana undersökningar "kvalifikationsundersökningar" så länge de inte behandlar frågan om konsekvenser för kraven på arbetskraftens kvalifikationer.

2. Kvalifikationskravstruktur (eller arbetsplatsstruktur, ty. Arbeitsplatzstruktur, eng. workplace structure)

Det existerar inte någon omedelbar koppling mellan förändringar i arbetsorganisation och teknologi å ena sidan och förändring av kvalifikationskrav å den andra. Ny teknologi kan innebära att arbetet intensifieras i stället för att kvalifikationskraven höjs, att givna kvalifikationer hos arbetskraften utnyttjas på annat sätt, osv. Vi kan se tydliga belegg härför när det gäller invandrad okvalificerad arbetskraft; människor från turkiska bergsbyar som knappast sett en skola från insidan kan sköta ett arbete som man kunde tro skulle kräva tio år av intensitetskvalificering i skolan. Det nakna ekonomiska tvånget kan tydligen ersätta utbildningens kvalifikationer.

3. Faktisk kvalifikationsstruktur (ty. Berufsstruktur, eng. vocational structure)

Nästa steg är att undersöka vilka egenskaper (kvalifikationer) arbetskraften faktiskt besitter. För att beteckna sambandet mellan den ovannämnda kvalifikationskravstrukturen och den faktiska kvalifikationsstrukturen förekommer termen Beschäftigungsstruktur (ung. "sysselsättningsstruktur") i den tyskspråkiga litteraturen och employment structure i den engelskspråkiga.

4. Kvalificering

Och återigen nästa steg är studier av kvalificeringen (förvärvandet av kvalifikationer) sådan den sker t ex inom utbildningssektorn, dvs ett traditionellt territorium för den pedagogiska forskningen.

Terminologin på området är synnerligen brokig. De begrepp jag föreslår är inspirerade av den ungerske ekonomen Ferenc (eller med tysk namnform: Franz) Jánossy's pionjärarbete från 1966, vars tyska utgåva Das Ende der Wirtschaftswunder. Erscheinung und Wesen der wirtschaftlichen Entwicklung blev en grundsten för den kvalifikationsteoretiska diskussionen i Förbundsrepubliken. * En amerikansk översättning blev tillgänglig 1971, i form av ett dubbelnummer av Eastern European Economics. **

De tyska och engelska termer ovan är hämtade ur dessa bägge utgåvor.

* Den mest använda utgåvan publicerades av Verlag Neue Kritik, Frankfurt am Main 1969, men den tyska texten cirkulerade redan innan dess i Förbundsrepubliken och fick stor betydelse för den ekonomiskritiska kvalifikationsteori som tog form under slutet av sextiotalet.

* * Vol X (1971), No 1-2. White Plains, N.Y: International Arts and Sciences Press.

Utgivningsnamn	Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-nr och Sid-nr
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Serieregisternummer	
Önskeställe	Handläggare	Förvägande meddelande	

Jánossy fäste i synnerhet uppmärksamheten vid spänningar mellan nivåerna 2 och 3, dvs mellan arbetsplatsstrukturens krav på arbetskraften och de kvalifikationer arbetarna är utrustade med; han liknade förhållandet mellan dessa bägge strukturer vid förhållandet mellan skorna i garderoben hemma hos en familj och familjemedlemmarnas fötter. Men också i övrigt uppmärksammade han, och än mer den följande kvalifikations-teoretiska diskussionen, motsättningar mellan nivåer som de nämnda. Vi har glädje av den diskussionen för att kunna bedöma vad kvalifikationsforskarna egentligen gör, och vad det betyder att någon sägs ha "påvisat" dequalificering, bifurkation, segmentering, professionalisering

Man kan förstås tänka sig andra termer än Jánossys. Det är inte orden utan saken som är viktig: vill man förstå vad kvalifikationsforskarna gör, måste man vara medveten om att deras undersökningar täcker ett spektrum av problemområden,

Jánossy a.a. 1969, s 240 ff; aa 1971, s 233 ff

Utgivningsnamn	Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-år och Sid-nr
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Sökregisternummer	
Händelseställe	Handläggare	Förvägande meddelande	

15

från 1. arbetsplatsernas teknologi och arbetsorganisation, över 2. kraven på arbetsstyrkan och 3. de kvalifikationer den faktiskt besitter, till 4. kvalificering som process, dvs förvärvandet av kvalifikationer t ex i skolan.

Svenska kvalifikationsstudier har som regel stannat vid den första nivån, eller också har de behandlat den första nivån (arbetsorganisationen och teknologin) samt korrelationer mellan å ena sidan data från denna nivå, å andra sidan vissa variabler såsom arbetstagarnas kön, ålder, utbildning eller mer fenomenologiska variabler som gäller t ex arbetstillfredsställelse. Bertil Gardells studier har härvidlag varit mönsterbildande.

Detta slags korrelationsstudier är självfallet ovärderliga, men det är i Sverige ont om fortsatta mer empiriska studier av vilka slags samband det egentligen är fråga om, dvs studier som tar fasta på dylika statistiska "samband" och försöker gå vidare till sambanden mellan utbildningssystem, kvalificering, kvalifikationskrav, arbetsmarknad och arbetsplatser. Helgeson m fl (1979)* är dock ett intressant svenskt exempel på en studie som resonerar om skilda metoder att behandla sambanden mellan ett par av nivåerna ovan. Jämförelsen gäller några av de internationellt mer kända beskrivningsinstrumenten, bl a Kern & Schumanns samt James R Brights instrument

* Helgeson, Bo m fl: Teknik, kvalifikation och arbetsorganisation.
Högskolan i Luleå, Teknisk rapport 1979:10

Utgivningsnamn		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sakregisternummer	
Hänställe	Handläggare	Förögående meddelande		

för att beskriva mekaniseringsgrad. (En i Sverige mönsterbildande studie av mekanisering, Bertil Gardells avhandling Produktionsteknik och arbetsglädje, Stockholm: PA-rådet 1971, utgår från en förenklad variant av Brights skala för mekaniseringsgrad.) Helgesson m fl finner att Kern & Schumanns klassificeringsscheman är jämförelsevis mer inriktade på arbetsrollernas struktur och karaktär, dvs klassificeringen av den tekniska nivån är relativt grov medan klassificeringen av arbetsuppgifterna (befattningsstrukturen om man så vill) är mer nyanserad. Brights klassificering är jämförelsevis mer inriktad på beskrivning av teknologin, de olika maskinenheterna och transportenheterna.

Med det syfte Helgesson m fl förelägger sig - de vill finna en lämplig metod för beskrivning av mekanisering i samband med ämnesframställning vid ett järnverk - uppfattar de inte de bägge beskrivningsinstrumenten, Kern & Schumanns å ena sidan och Brights å den andra, som konkurrerande. Brights klassificering erbjuder fördelar när man vill studera de tekniska ramarna för utformningen av en arbetsorganisation (detta är som bekant ett kunskapsintresse som brukar benämnas "sociotekniskt"; norrmannen Einar Thorsrud är ett välkänt namn i sammanhanget). Kern & Schumanns instrument tillåter större precision vid beskrivning av själva organisationen och arbetsuppgifternas karaktär.

Utgivningsnamn		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sökregisternummer	
Ämnesställe	Handläggare	Föregående meddelande		

17

För att använda den terminologi jag föreslagit ovan, stannar Brights system vid nivå 1, medan Kern & Schumann närmar sig nivå 2, kvalifikationskravstrukturen.

Till sist en kommentar till utbildningsplaneringens intresse av kvalifikationsforskningen:

Om vi använder den här föreslagna terminologin, är utbildningsplaneringens mål i förhållande till arbetslivet en optimal sysselsättningsstruktur, dvs ett optimalt förhållande mellan kvalifikationskravstrukturen å ena sidan och den faktiska kvalifikationsstrukturen å den andra. Som medel för att nå detta mål, kan kvalificeringen utformas så att den står i samklang med förändringar av kvalifikationskravstrukturen.*

Jfr Dekvalificeringsprojektet: Kritik av industrisociologien.
 Köpenhamns universitet, Sociologisk Institut, Sociologi nr 6,
 1979.

Utgivningsort		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-nr och Sid-nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sökregistreringsnummer	
Utgivningsort	Handläggare	Föregående meddelande		

18

Dessa formuleringar är generella, såtillvida att begreppsapparaten är användbar såväl när man vill undersöka hur utbildningen kan anpassas till arbetslivet som när man vill undersöka hur utbildningen kan förändra arbetslivet (TCOs primära intresse är det sistnämnda, dvs TCO vill betrakta kvalifikationskravstrukturen som ett planeringsmål). *

Jag har noterat att intressenter med anknytning till utbildningsplanering, både företrädare för myndigheter och för organisationer, förväntar sig att kvalifikationsforskningen skall kunna besvara två på varandra följande frågor:

För det första: Vad kräver arbetslivet av arbetskraften, nu och i framtiden?

För det andra: Hur ska utbildningen inrättas för att svara mot dessa krav? (alternativt: för att bidra till arbetslivets förändring? Eller kanske: för att ungdomar som inte efterfrågas på arbetsmarknaden ska hålla sig borta från den?)

Det är självfallet frågor som kan ställas. Men planeringsintres-

* För övrigt blir, när man når fram till nivån för empiriska undersökningar, motsättningen mellan anpassning och förnyelse inte så kontradiktorisk som den kan framstå på programskrivningarnas nivå.

Utgivningen		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg-nr och Sid-nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sakregisternummer	
Tjänsteställe	Handläggare	Föregående meddelande		
19				
<p>Det är självfallet frågor som kan ställas. Men planeringsintressena tenderar att ta för lätt på en tredje fråga: Hur förbereder utbildningen faktiskt för arbetslivet? Hur slår t ex "arbetslivets krav" faktiskt genom i utbildningssektorn (om de gör det). I vad mån förmedlas dessa krav i institutionella sammanhang såsom yrkesråd, avnämaringflytanden i olika utredningar, nämnder, referensgrupper, SSA-råd etc? I vad mån förmedlas dessa krav i stället "bakom ryggen" på aktörerna, via mer strukturella förändringar av lönarbetets villkor, exempelvis via förändrarnas förväntningar som via elevernas förväntningar sätter press på skolan och lärarna?</p> <p>Denna tredje typ av fråga är såvitt jag kan förstå grundläggande i samband med kvalifikationsundersökningar med anspråk på att behandla samband utbildning/arbetsliv. Jag misstänker att vi inte kommer så värst långt med att besvara de två förstämnda typerna av frågor om vi glömmer den tredje.</p>				

Utgivningsort		Dokumentnamn	Dokumentnummer	Utg. nr och Sidor
Utgivningsår		Utgivningsdatum	Sekregisternummer	
Förinställe	Handledare	Föregående meddelande		

Kvalificering för arbetsmarknaden eller för arbetsplatserna?

I det föregående avsnittet var min ambition att presentera en begreppsapparat så generellt användbar att den duger för jämförelser mellan olika slag av kvalifikationsteorier och empiriska kvalifikationsundersökningar, och så generell att den duger inte bara för undersökningar av hur utbildningen bestäms av arbetslivet utan även för undersökningar av hur påverkan flyter i motsatt riktning.

I detta avsnitt skall jag snäva in perspektivet till ett problem som har med kvalifikationskravstrukturen att göra. Jag skall föreslå en distinktion mellan arbetsmarknadskrav och arbetsplatskrav,* och jag skall föra ett resonemang om följande strukturella princip: Eftersom den enskilde eleven är beroende av att hans arbetskraft får försäljningsvärde på arbetsmarknaden, kan man anta att skolan förbereder direkt för arbetsmarknaden men bara indirekt för arbetsplatserna. Detta förklarar en del välbekanta svårigheter i samband med de aktuella försöken att "arbetslivsanknyta" skolan. Distinktionen arbetsmarknadskrav/arbetsplatskrav är också viktig när vi tar ställning till kvalifikationsforskningens försök att kartlägga hur utbildningen förbereder för arbetslivet.

* Detta förslag om distinktionen mellan arbetsmarknadskrav och arbetsplatskrav formulerade jag ursprungligen som ett diskussionsinlägg i Forskning om utbildning nr 2 1980.

Utgivningsort	Utgivningsdatum	Utg.nr och Sid.nr	Dokumentnamn	Säkringsnummer
Förordningsnummer	Förordningsdatum	Förordningsnamn	Förordningsnummer	Förordningsdatum
Förordningsnamn	Förordningsdatum	Förordningsnamn	Förordningsnummer	Förordningsdatum
	<p style="text-align: center;">21</p> <p>På senare år har diskussionerna om skola/arbetsliv varit många och vittförgrenade. Från de mest skilda håll har man som lösning på de mest olikartade problem förespråkat en eller annan form av "arbetslivsanknytning". Enigheten i ord har varit påfallande, förmodligen tack vare att man försiktigtvis undvikit att precisera vad "arbetsliv" och relationen skola/arbetsliv egentligen är i sammanhanget.</p> <p>Skolfolk, yrkesvägledare, politiker, planerare och andra som funderar över samband utbildning-arbetsliv önskar ofta svar på frågor som: Vilka krav kommer att möta eleverna på arbetsplatserna? Vad krävs idag av en sjuksköterska, en bilmekaniker, en banktjänsteman? Vad kommer att krävas i framtiden? Och hur kan skolan förbereda eleverna för dessa krav? Behöver de mer engelska, andrags-ekvationer, specifik yrkesutbildning, moralisk fostran? Och, frågar dessutom somliga (LO, TCO), hur skall skolan förbereda för "lön-tagarrollens" krav, dvs för möjligheterna att aktivt påverka och förändra villkoren på arbetsplatsen?</p> <p>Alla dessa slag av frågor gäller krav som tillvaron på arbetsplatsen ställer. För att få svar på frågorna, och därmed bli beslutsunderlag för utbildningspolitik och utbildningsplanering, har man prövat metoder som avnämningarundersökningar och behovsanalyser: man sänder t ex enkäter till personalchefer, företagsrepresentanter, den högre utbildningens ämnesrepresentanter och ber om deras åsikter om vad eleverna bör lära sig i skolan. Eller</p>			

Utgivarnamn		Dokumentnamn	Ordningsnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort		Utgivningsdatum	Sekregisternummer	
Författarnamn	Handläggare	Föregående meddelande		

22

också - och det är vanligare - kan man göra statistiska sammanställningar över vilka människor som faktiskt får vilka arbeten: exempelvis studier av arbetskraftens rörlighet i olika avseenden, korrelerad med socioekonomisk bakgrund, kön, utbildningsnivå, examina, betygsgenomsnitt, m m. Bl a utifrån framskrivningar av sådana undersökningar kan man göra prognoser för framtida arbetskraftsbehov och resonera om utbildningen dimensionering och innehåll.

Men "arbetsliv", vad är det i sammanhanget? Får vi svar på frågorna om livet på arbetsplatserna?

Nej, med de nämnda och liknande metoder får vi, tvärtom vad vi ofta föreställer oss, ingen direkt kunskap om vad uppgifterna på arbetsplatserna egentligen kräver. Vad vi får är kunskap om avnämarnas önskemål eller statistik på en mängd anställningar som faktiskt ägt rum eller prognoser för förväntade framtida anställningar. Vi får med andra ord kunskaper om vissa krav i samband med arbetskraftsförsäljningen. *

* Mac Murray har fäst min uppmärksamhet vid att stratifiering av yrken enligt SCI-koden i alla tveksamma fall bygger på svenskt yrkeslexikon, som är arbetsmarknadsverkets samlade kunskaper om arbetsmarknaden. Med andra ord: SCI-koden gäller i hög grad arbetsmarknaden, inte arbetsplatserna.

Utgivningsår	Dokumenttitel	Dokumentnummer	Utgivningsår
Utgivningsår	Utgivningsår	Utgivningsår	Utgivningsår
Utgivningsår	Utgivningsår	Utgivningsår	Utgivningsår

Dessa arbetsmarknadskrav - med arbetsmarknad avser jag här helt enkelt den marknad där arbetskraften köpes och säljes - är som vi alla vet något helt annat än arbetsplatskraven, som gäller tillvaron på arbetsplatserna, själva arbetsuppgifterna, yrkesutövningen.

Att denna åtskillnad mellan arbetsmarknadskrav och arbetsplatskrav är en realitet har många människor här i landet fått erfara inpå huden: exempelvis kunniga yrkesarbetare som berövats sitt arbete i strukturomvandlingen och nu inte får sin arbetskraft såld på arbetsmarknaden. Eller fråga de flickor som gått ut fordonsteknisk linje - påhejade av frejdiga syofunktionärer och andra vuxna utan vare sig könsfördomar eller insikt i arbetsmarknadens realiteter - och som må vara hur väl lämpade som helst i förhållande till arbetsplatsernas krav! De finner ändå att på arbetsmarknaden efterfrågas inte många bilmekaniker, i synnerhet inte kvinnliga.

I det suddiga begreppet "arbetsliv" utplånas den här distinktionen arbetsmarknadskrav/arbetsplatskrav, med bl a den nämnda konsekvensen att vi tror oss undersöka arbetsplatskrav, när vi i själva verket samlar data om arbetsmarknadskrav.

Det är vidare viktigt att ställa frågan; Vad förbereder (kvalificerar) skolan för, för arbetsmarknaden eller arbetsplatserna? Vi vill ju gärna att den utöver allmän medborgarfostran och annat skall ge en god förberedelse för tillvaron på arbetsplatserna.

Utgivningsår	Utgivningsort	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Utgivningsår och -sid nr
Första utgåvan	Handläggaren	Första utgåvan		

Men mycket tyder på att följande princip gäller, under förutsättning av en fungerande konkurrens så att arbetsmarknaden verkligen är en "fri" marknad:

Den offentliga utbildningssektorn kvalificerar direkt för arbetsmarknaden (arbetskraftsförsäljningen) och bara indirekt för arbetsplatserna.

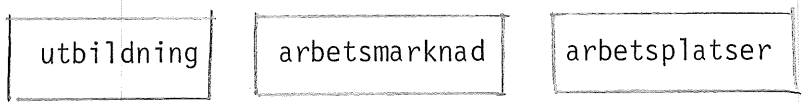
Det är en allmän formulering av en strukturell princip som förstås måste preciseras och modifieras. (Här behövs empiriska undersökningar som visar i vad mån och i vilka avseenden marknadsmekanismerna och därmed denna princip sätts ur spel av legitimeringsintressen och professionaliseringstendenser, arbetsmarknadens segmentering, socialpolitiska åtgärder och trygghetslagarna samt nyare strategier som livslång utbildning och företagsförlagd utbildning. Det har påpekats* att problemen kring arbetskraftsförsäljningen på senare år förskjutits i och med att många ungdomar har svårt att behålla arbetet, dvs att sälja sin arbetskraft för en längre tid.)

Ändå tror jag principen är av grundläggande betydelse när vi resonerar om samband skola-arbetsliv. Samma princip kan uttryckas

* t ex av ^{Ante} Farm "Arbetsliv och utbildning för ungdom" i Forskning om Utbildning 1980:1, s 16-23.

Utgivningsår	Utgivningsort	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Utgivningsår och -ort
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Skrifttiteln	
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Skrifttiteln	

så att i varje marknadsekonomi, där konkurrensen fungerar, träder arbetsmarknaden in mellan den offentliga utbildningssektorn och arbetsplatserna:

De flesta skolelever - och inte minst deras föräldrar - är bekanta med denna strukturella princip: de är nödsakade att individuellt skaffa sig kvalifikationer, såväl betyg och examina som hut och hyfsning och andra informella kvalifikationer, som gör deras arbetskraft säljbar på rimliga villkor. Däremot tycks många skolideologer ha svårare att uppfatta principen. När man exempelvis beklagar skolans "isolering", brukar man glömma att just denna slags isolering, nämligen åtskillnaden skola/arbetsplatser, är ofrånkomlig så länge arbetskraften kvalificeras och sorteras i skolan, säljes på arbetsmarknaden och först därefter konsumeras på arbetsplatserna. I individens liv träder arbetsmarknaden in mellan skolan och den framtida tillvaron på en arbetsplats.

I ljuset därav förefaller åtskilliga inslag i diskussionen om integrering skola/arbetsliv, pryö, prao, yrkespraktik osv egendomligt verklighetsfrämmande. Skolelevernas arbetsplatsbesök, praktikperioder och yrkesträning kan kanske se ut som omedelbar sammankoppling skola/arbetsliv men är i själva verket primärt ett led i elevernas kvalificering. Och kvalificering sker som

sagt omedelbart för arbetskraftsförsäljningen, dvs arbetsmarknaden.

Upplysningar	Dokumentnummer	Dokumentnummer	Dag nr och Sid nr
Upplysningstyp	Upplysningstyp	Sideregisternummer	
Upplysningställe	Upplysningställe	Upplysningställe	

sagt omedelbart för arbetskraftsförsäljningen, dvs för arbetsmarknads krav.

En nära till hands liggande praktisk slutsats är att dessa elevers kontakter med arbetslivet bör tas för vad de är: led i undervisningen, utbildningen, kvalificeringen - och användas som sådana. Då kan "arbetslivsanknytningen" innebära embryon till en kvalificering som är en god förberedelse för såväl arbetskraftsförsäljningen som verkligheten på arbetsplatserna. Paradoxalt nog fungerar illusionen, att man direkt kan förbinda skola med arbetsplatser och så hoppa över relationen till arbetsmarknaden, i en riktning rakt motsatt den avsedda. Om man sänder iväg eleverna till arbetsplatsbesök eller pryoperioder utan att beakta att det fortfarande är fråga om "skola", dvs led i kvalificeringen, blir nämligen den ofta omvittnade konsekvensen att lärarna efteråt är mer angelägna att ta igen de lektioner som "gått bort" än att ge eleverna möjligheter att bearbeta sina nyvunna erfarenheter.

Man kan föra ett parallellt resonemang om många alternativpedagogiska försök. Vid den frivilliga projektverksamheten på

Uppmaning	Delmål/Innehåll	Delkursplaner	Titel och Sid av
Uppmaning	Uppmaningsplan	Sökningsplaner	
Uppmaning	Uppmaningsplan	Sökningsplaner	

Brattebergsskolan på Öckerö hamnade man i problemet att vissa elever väljer att odla fisk och andra att läsa ett antal timmar matte extra i veckan.* Det är bara ytterligare ett belegg för att skolan primärt kvalificerar för arbetsmarknaden och att vissa elever, företrädesvis ur gynnade miljöer, bättre än andra vet att höja värdet av sin arbetskraft inför den stundande försäljningen. Alla liknande försök att "föreina teori och praktik" hamnar i problem, om vi inte lyckas finna sätt att förhålla oss till de strukturella betingelserna för verksamheten i skolorna.

*

Mikael Palme: "Sätta segel - och sedan? Om Brattebergsskolan på Öckerö" i Kritisk utbildningstidskrift nr 17 (1981) s 40-45.

Även andra erfarenheter av utvecklingsarbete i skolan, som innebär att eleverna ges stor individuell frihet att "välja" studieområden (t ex Tapströmskolan) pekar i samma riktning.

Upplysningar	Dokumenttitel	Dokumentnummer	Utgivningsår
Upplysningar	Upplysningstyp	Upplysningstyp	Upplysningstyp
Upplysningar	Upplysningstyp	Upplysningstyp	Upplysningstyp

Själva uttrycket "arbetslivsanknytning" anger att skolan är något annat än "arbetsliv", vilket på sätt och vis är sant. Skolan är visserligen en arbetsplats, men eleverna är inte underkastade det i vårt samhälle normala arbetslivets, dvs lönarbetets villkor. Det blir de inte heller genom arbetslivsanknytning typ studiebesök, pryo, prao. Däremot, vilket är intressant, skaffar sig det stora flertalet elever egna erfarenheter av det "verkliga" arbetslivets villkor, nämligen när de säljer sin arbetskraft under helger* eller ferier. Dessutom har de förstås andra erfarenheter av lönarbetets villkor: sådana som föräldrar och andra förmedlar, egna erfarenheter av lönarbetarfamiljens villkor - samt ett antal års upplevelser av hur lärararbetet fungerar när det är lönarbete. Vidare vistas de dagarna i ända i en institution - skolan - till vars uppgifter hör att kvalificera och sortera arbetskraft.

* Enligt Hans Wannberg: Förvärvsarbete vid sidan av studierna. Eleverna på gymnasieskolans 3- och 4-åriga linjer (SÖ, byrå P1, rapport 1979:6) arbetade vid sjuttiotalets mitt var tredje gymnasieelev under terminerna och bland dessa uppgick den genomsnittliga veckoarbetstiden till hela 8 timmar.

Utgivningsår	Dokumentnamn	Dokumentlänning	Utgår och Sidor
Utgivningsort	Utgivningsdelning	Särregisternummer	
Utgivningsställe	Handläggare	Försgrens meddelande	

Det är ett mysterium att skolan inte tar bättre tillvara de läromöjligheter som alla dessa erfarenheter sammantagna erbjuder. Det borde ligga närmare till hands än att knyta för stora förhoppningar till mer eller mindre konstgjorda varianter av "arbetslivsanknytning".

Blankrad

Det var några mer praktiska synpunkter. Också när det gäller utbildningsforskningen är det nödvändigt att skilja mellan arbetsmarknadskrav och arbetsplatskrav, för att vi ska kunna utveckla en fruktbar kvalifikationsforskning.

För detta syfte tror jag att vissa vid första påseende snarlika distinktioner är mindre fruktbara. I Leif Grahms diskussionsöversikt "Arbetslivsperspektiv på forskning om utbildning och arbetsliv" (som är intressant som sammanfattning av en omfattande diskussion initierad av framför allt TCO, UHÄ och FRN) förekommer en åtskillnad mellan arbetsmarknadsperspektiv och arbetslivsperspektiv.* Det är en distinktion som ansluter till gängse gränsdragningar mellan discipliner (ekonomer sysslar med arbetsmarknad och sociologer med arbetsliv) och mellan makro- och mikroperspektiv. Man kunde i stället reservera termen "arbetsmarknad" för den marknad där arbetskraften köpes och säljes och låta förslagsvis "arbetsplatser" beteckna det sammanhang där arbetet utföres sedan arbetskraften väl är såld. Det är denna distinktion jag här förespråkar,

Utgivningsår	Dokumenttyp	Dokumenttitel	Dokumentnummer
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Författaren	
Tjänstställ	Föreläsare	Föreläsningens innehåll	

bl a eftersom den kan bidra till att klarlägga vad "kvalifikation" egentligen är. I den nämnda diskussionsöversikten Grahm (1980) betecknar "kvalifikation" ibland kunskaper och färdigheter som utbildningen faktiskt förmedlar, ibland arbetsmarknadens krav och ibland kraven som utvecklingen på arbetsplatserna ställer. Det är exempelvis ogörligt att (vilket sker a a sid 61) jämföra alternativa hypoteser om kvalifikationsutvecklingen, när vissa av dessa (dekvalificerings- och bifurkationshypoteserna) närmast tycks gälla arbetsplatskrav och andra (tröskelhypotesen) otvetydigt gäller arbetsmarknadskrav.

En väg att empiriskt komma åt arbetsmarknadskravens innebörd och överskrida den blotta statistiska registreringen är förstås undersökningar av rutiner för hur anställningar faktiskt går till och vilka agenter som har vilka krav i samband därmed. En studie av företagarepresentanternas formulerade krav vid rekrytering av tjänstemän visar exempelvis att företagsledare liksom personalchefer ofta fäster mindre vikt vid formella kvalifikationer i form av specifika examina (personalcheferna har ofta själva en brokig allmän humanistisk, samhällsvetenskaplig e d utbildningsbakgrund). Däremot anser driftsingenjörer, avdelningschefer och andra i arbetsledarposition, som ofta utformar befattningsbeskrivningar och själva har civilingenjörsexamen, ekonomexamen och liknande i botten, att just dessa utbildningar är ett plus. *

* Bayramoglu: Akademikerna och industrin. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, 1976

När det gäller rekrytering av okvalificerad arbetskraft, tyder samstämmiga vittnesbörd * på att formella kvalifikationer är tämligen betydelselösa - förutsatt att den sökande har grundskolekompetens och inte alltför lågt eller alltför högt betygs-genomsnitt. Förmågan att passa tider och lyda samt allmän pryd- lighet tycks som regel vara viktigare. Arno Bammé och Eggert Holling har arbetat mycket med dessa problem och i en skiss (till- sammans med Dagmar Burkardt och Werner Peters) föreslagit att man ska studera de formulär som används vid anställning eller vid be- dömning av lärlingar och nyanställda för att få fatt i företagens kvalifikationskrav. Deras tes är att för företaget är bedömningen av personligheten som regel mycket viktigare än enskilda kunskaper och färdigheter. Anställning sker i två steg: Först grovsortering enligt formella kvalifikationer: utbildning, arbetslivserfarenheter, därefter det slutliga avgörandet, byggt på personlighetskaraktä- ristika. Och, tillfogar Bammé et al, även de formella kvalifika- tionerna, t ex skolbetygen, är i själva verket i hög grad resul- tatet av skolans bedömningar av personlighetskaraktäristika. * *

Det gäller dock att gå bakom och tolka de krav avnämarna uttrycker, att studera hur anställningar faktiskt går till och framför allt att inte förväxla dessa arbetsmarknadskrav med kraven som upp- gifterna på arbetsplatsen ställer. De senare stämmer inte alls

* T ex betygsprojektet (Sigbrit Franke⁵Wikberg m fl) vid peda- gogiska institutionen, Umeå universitet.

* * Bammé/Burkhardt/Holling/Peters: Arbeitsanforderungen und Per- sönlichkeit zur Praxis der Personalbeurteilung, i Mehrwert nr 20, 1979, s 96-114

Utgivningsår	Utgivningsort	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum
Utgivningsort	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer
Utgivningsort	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum	Utgivningsnummer

med nödvändighet överens med de förra. Det är exempelvis sannolikt att en krympande arbetsmarknad och/eller en utbildningsexpansion leder till ökande arbetsmarknadskrav (köparens marknad), samtidigt som den kvalifikationsnivå som den konkreta arbetsprocessen kräver mycket väl kan vara oförändrad eller t o m sjunka. För femton år sedan räckte det med realexamen för att bli banktjänsteman, idag krävs minst treårig gymnasieskola, samtidigt som arbetet i vissa avseenden blivit mindre komplicerat.

Av flera skäl är det svårt att direkt och entydigt mäta arbetsplatsernas kvalifikationskrav. Forskarna får bemöda sig om att finna brukbara beskrivningsinstrument och indikatorer; här har vi en del att lära av den västtyska metodutvecklingen (mer där- om i det följande). En annan möjlighet är att fokusera föreställningarna om kvalifikationskraven och deras utveckling, dvs att göra kunskapssociologi av kvalifikationsforskningen. Ty i åtskilliga sammanhang - om man vill undersöka statlig utbildningsplanering eller hur arbetsgivarna anställer och disponerar arbetskraft - är föreställningarna om kvalifikationskrav av större betydelse än de "verkliga" krav som arbetsuppgifterna ställer.

Därmed, med frågan om anställningspolitiken, står vi åter inför problem som har med arbetsmarknadskrav men bara indirekt med arbetsplatskrav att göra. Jag har här velat fästa uppmärksamheten vid att denna distinktion brukar förbises, så exempelvis i den debatt om arbetets "dekvalificering" och "degradering"

Utgivningsort	Utgivningsår	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum
Utgivningsort	Utgivningsår	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum
Utgivningsort	Utgivningsår	Utgivningsnummer	Utgivningsdatum

som i Sverige inspirerats främst från USA (Harry Braverman). Självva uttrycken "kvalificerat arbete" och "dekvalificerat arbete" är vilseledande; det är nog mer ändamålsenligt att tala om kvalificerad arbetskraft (med högt försäljningsvärde, högutbildad) och komplicerat arbete (i motsats till enkelt arbete). Att mindre komplicerat arbete utförs på arbetsplatserna innebär inte nödvändigtvis att kvalifikationskraven på arbetskraften sänks. Och det gäller som sagt att skilja mellan arbetsmarknadskrav och arbetsplatskrav. Här i landet debatteras nu om kvalifikationskraven höjs eller sänks, och meningarna är delade. Men kanske talar man inte om samma sak? Som Mac Murray gjort mig uppmärksam på, tycks de som hävdar att kvalifikationskraven ökar - exempelvis de som förespråkar utbildning som bot mot arbetslösheten - intressera sig för arbetsmarknadskraven, dvs villkoren för arbetskraftsförsäljningen, medan de som tvärtemot i Bravermans anda driver tesen om sänkta kvalifikationskrav och arbetets utarmning tycks avse arbetsplatskraven.

Låt oss nu se närmare på de främsta stridsfrågorna vad gäller kvalifikationsutvecklingen.

Dekvalificering? Högrekvalificering? Annorlunda kvalificering?
Polarisering?

Under loppet av 1970-talet har en ganska bred och efterhand alltmer empiriskt inriktad kvalifikationsforskning utvecklats i Västtyskland. Den som funderar över metoder att studera hur kraven på arbetskraftens kvalifikationer förändras kan hämta åtskillig inspiration från dessa undersökningar, bland vilka den mest inflytelserika var Horst Kerns och Michael Schumanns redan nämnda pionjärstudie Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein, som slutrapporterades 1970. *

Kern och Schumann hade, på uppdrag av och med medel från Rationalisierungskuratorium der Deutschen Wirtschaft, intensivt studerat nio företag som genomgått stora tekniska förändringar under efterkrigstiden och som representerade ett brett spektrum av industriell produktion (dock enbart tillverkningsindustri, närmare bestämt kemisk, bil-, trävaru-, glas-, stål-, livsmedels-, pappers- samt textilindustri). Undersökningsresultaten pekade på att en omfattande dequalificering, dvs en sänkning av kraven på arbetskraftens kvalifikationsnivå, ägt rum under 1960-talet.

Det gällde för majoriteten bland de arbetande. För en minoritet, som visserligen ökat i antal men som ändå fortfarande var en liten minoritet, hade däremot kvalifikationskraven höjts. Dessa resultat brukar kallas Kern/Schumanns dequalificeringstes resp polariseringstes.

* Kern, Horst & Schumann, Mikael: Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Teil I-II, Frankf/M: Europäische Verlagsanstalt, 1970.
En förkortad studietgåva i ett band publicerades 1977 (Suhrkamp).

Utgivningsår	Utgivningsort	Utgivningslösa	Utgivningsnummer	Utgivnings- och Sidnr

Då detta resultat blev känt var det överraskande för många. Inom t ex amerikansk industrisociologi härskade då uppfattningen att utvecklingen av teknologin tvärtom innebar ökade kvalifikationskrav (Harry Bravermans bok om "arbetets degrading"* publicerades först fyra år efter Kern & Schumanns slutrapporter.) Och fortfarande idag förefaller samma uppfattning dominera i östeuropeiskt utbildningsekonomisk litteratur.

I samband med den här förändringen av kvalifikationsnivån skedde enligt Kern och Schumann en förändring i vilka slag av kvalifikationer som behövdes; det var nämligen de kvalifikationskrav som hade direkt samband med de konkreta arbetsuppgifterna som sänktes. Andra slag av kvalifikationer fick i gengäld ökad betydelse, nämligen krav om flexibilitet, förmåga att snabbt anpassa sig till nya arbetsförhållanden, förmåga till abstrakt hypotetiskt tänkande, förmåga att observera förändringar i ett komplext signalsystem, förmåga att leva sig in i komplexa tekniska sammanhang, personligt ansvar.

Kerns och Schumanns undersökning har utsatts för en del kritik, främst för att de tenderade att betrakta teknikens och arbetsorganisationens utveckling så att säga som yttersta orsak till

* Braverman, Harry: Labor and Monopoly Capital. New York: Monthly Review Press, 1974. Sv övers 1977.

Utgivningsår	Dokumenttitel	Dokumentnummer	Utg.nr och Sid.nr
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Serieregisternummer	
Hänses till	Författare	Förordnings- meddelande	

nya kvalifikationskrav, och inte går därbakom till de ekonomiska drivkrafterna. Det är en kritik vars berättigande de medgivit i senare arbeten.*

Man måste också notera att deras undersökning äger begränsad räckvidd, bl a såtillvida att den omfattade enbart tillverkningsindustrin. Andra tyska kvalifikationsforskare som studerat samma period och då även den offentliga sektorn, har funnit att kvalifikationskraven där tycks ha ökat i vissa avseenden: Annelore Chaberny och Karen Gottwald presenterade 1976 resultaten av en omfattande empirisk studie av förändringar inom arbetsplats- och kvalifikationsstrukturen i BRD under perioden 1960-70 (dvs ungefär

* Se: Kern, Horst & Schumann, Michael: Der soziale Prozess bei technischen Umstellungen /en sammanfattning av den nämnda stora RKW-undersökningen/. Frankf/M 1972; Kern & Schumann: Zum politischen Verhaltenspotential der Arbeiterklasse, s 130-160 i Klaus Meschkat & Oskar Negt (Hrsg): Gesellschaftsstrukturen. Frankf/M: Suhrkamp 1973 /se särsk s 134 ff/; samt författarnas nya förord till enbandsutgåvan av Industriearbeit und Arbeiterbewusstsein. Frankf/M: Suhrkamp 1977 /särsk s 12 f/.

Utgivningsort	Utgivningsår	Dokumenttitel	Dokumentnummer	Utgivare och Sid nr
Utgivningsort	Utgivningsår	Utgivningsdatum	Skrifttitelnummer	
Utgivningsort	Utgivningsår	Utgivningsdatum	Skrifttitelnummer	
Utgivningsort	Utgivningsår	Utgivningsdatum	Skrifttitelnummer	

37

den period Kern/Schumann undersökte). Dessa förändringar har framför allt inneburit krav om högre kvalificering, menar Chaberny/Gottwald, som kunde konstatera dequalificering enbart inom vissa avgränsade yrkesområden, framförallt yrken orienterade mot hantverksproduktion. (Observera dock att undersökningen gällde sextiotalet, en period av ekonomisk tillväxt och arbetskraftsknapphet. Chaberny/Gottwald gör anmärkningen att sjuttiotalet, med ekonomisk stagnation, färre gästarbetare osv, kan ha inneburit ökande tendenser till dequalificering.)

Den västtyska diskussionen kring kvalifikationsutvecklingen har i hög grad gällt förändringar inom efterkrigstidens arbetsplats- och kvalifikationsstruktur, i synnerhet inom industrin, med Kerns och Schumanns stora undersökning som en av de viktigaste utgångspunkterna. En ensidighet inom de flesta insatserna hittills är att de fokuserat på

* Chaberny, Annelore & Gottwald, Karen: Strukturelle Entwicklungstendenzen im Beschäftigungssystem der Bundesrepublik Deutschland ab 1960 unter besonderer Berücksichtigung der Änderung von Tätigkeits- und Anforderungsprofilen, s 79-159 i Deutscher Bildungsrat: Gutachten und Studien der Bildungskommission, Band 57. Stuttgart: Ernst Klett Verlag, 1976.

Utgivningsår	Utgivningsort	Utgivningsformat	Utgivningsnummer	Utgivare och förlag
Första utgåvan	Handläggare	Förordnings- och betecknings		

med Kerns och Schumanns stora undersökning som en av de viktigaste utgångspunkterna. En ensidighet inom de flesta ansatserna hittills är att de fokuserat intresset till det industriella arbetet. Men här kan man skönja förändringar: Forskarna vid SOFI i Göttingen har, efter flera betydelsefulla studier av produktionen och yrkesutbildning för produktionen, nu övergått till studier av tjänstesektorn m m. Den nämnda undersökningen av Chaberny/Gottwald gäller såväl arbete i produktionen som inom cirkulation och offentlig tjänst, och det är just tack vare detta vidgade perspektiv de kunde motivera den högrekvalificeringstes de lanserade, stick i stäv med Kern/Schumanns resultat. Visserligen iakttar Chaberny/Gottwald - dock inte generellt, utan främst i fråga om tidigare hantverkspräglad produktion - dekvallificeringstendenser inom delar av produktionen. Samtidigt har dock antalet i produktionen sysselsatta minskat kraftigt, medan antalet med cirkulationsarbete sysselsatta stagnerat och de statligt anställda m fl ökat i antal, vilket enligt Chaberny/Gottwald tillsammans med bl a förändringar av yrkesstrukturen tyder på en totalsamhällelig höjning av arbetsplatsernas och arbetskraftens kvalifikationsnivå.

En forskargrupp som sedan ett drygt decennium envetet hävdade en högrekvalificeringstes - häri är de tämligen ensamma bland västtyska marxister - är Projektgruppe Automation und Qualifikation * vid Freie Universität i Berlin. Mellan dem och den forskning i

Frigga Hang och hennes medarbetare i Projektgruppe Automation und Qualifikation har sedan sjuttioalets början publicerat en rad volymer, utgivna av Argument-Verlag, Berlin, samt åtskilliga artiklar.

Utgivningsår	Dokumenttitel	Dokumentnummer	Högskola och Sida nr
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Högskolenummer	
Utgivningsförläggare	Förordnings nummer		

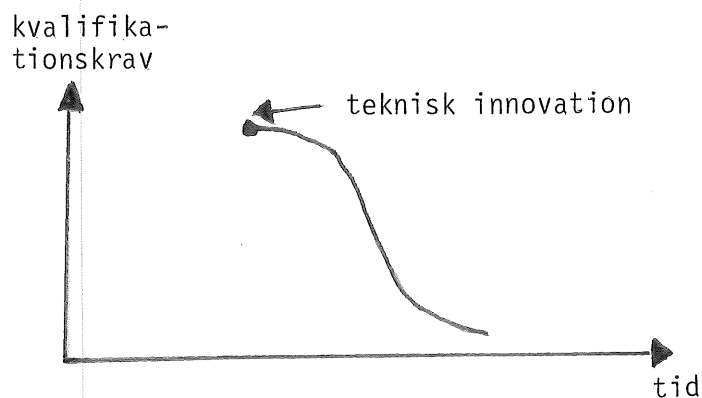
förlängningen av Kern & Schumanns studie som utförts vid SOFI i Göttingen (där för övrigt samme Michael Schumann är den ene av de vetenskapliga ledarna) har en djupgående antagonism utvecklats. SOFI-forskarna och Projektgrupp Automation und Qualifikation har efterhand framträtt som två poler som satt sin prägel på debatten. De förra anser sig ha konstaterat de- kvalificeringstendenser medan Projektgrupp Automation und Qualifikation envist håller fast vid sin högrekvalificeringstendens; själv har jag dock svårt att acceptera den sistnämnda gruppens lättfärdiga förhållande till sin empiri; efter deras första inlägg i denna debatt och ett otal teoretiska inlägg från deras sida följde först häromåret, efter 10 (tio) år, deras första volym med empiriska data.

Bland dem som hävdar en "annorlundakvalificeringstendens" är den redan nämnde ungerske ekonomen Ferenc Jánossy den mest kände. Han menade att flaskhalsen för fortsatt ekonomisk utveckling, sedan en "typisk" rekonstruktionsperiod är till ända, består i att arbetskraften har fel slags kvalifikationer - inte för låga, men felaktiga. Det är inte "högre" utan en "annorlunda" kvalificering som krävs. Därför krävs reformering av utbildningen.

Hur det förhåller sig med de- kvalificering, högrekvalificering, annorlundakvalificering, går ej att besvara generellt. Som jag försökt exemplifiera, måste man skilja mellan olika branscher

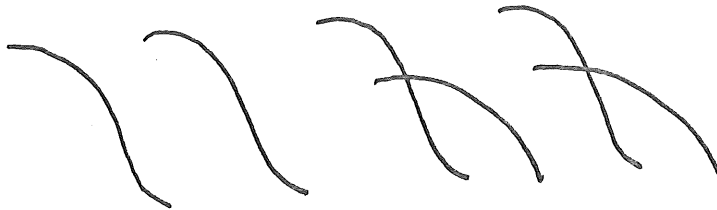
och befattningsnivåer, offentlig sektor måste skiljas från tillverkningsindustri, etc. Vad man mer allmänt kan säga är bl a en iakttagelse som redan Marx gjorde och som återfinns i nutida amerikansk diskussion: När en teknisk innovation införs krävs till att börja med tämligen kvalificerad arbetskraft för att hantera denna. Men efter hand skiljs vissa funktioner ut (arbetsledning, programmering, etc) medan merparten av den arbetskraft som tas i anspråk för processen ifråga kan klara av den med allt mindre av kvalifikationer, i takt med att arbetet automatiseras, program utarbetas, rutiner skapas. Detta är bara en tumregel, men en tämligen pålitlig, åtminstone fram till den punkt när mikroprocessorer och robotar tar över så mycket av arbetet att bara tämligen avancerade moment blir kvar - vilket dock inträffar mindre ofta än många föreställer sig; Helgesson m fl (a a 1979) citerar James R Brights tänkvärda fråga: "Oil refineries are often cited as highly automatic plants in which a handful of technicians runs the plant. Why, then, are there so many cars in the parking lot?"

Ungefär så här ser alltså ett typiskt samband mellan tid och kvalifikationskrav ut:

Utgivningsår	Dokumenttitel	Dokumentnummer	Utryck och Sida
Utgivningsort	Utgivningsdatum	Ökretsnummer	
Utgivningsort	Handläggaren	Förtecknings- och bilagor	

Om vi tar med i beräkningen att ständigt nya innovationer kommer till får vi följande bild:

Därmed upplöses frågan om dequalificering/högrekvalificering i ett flertal delfrågor. För en enskild individ behöver inte livslivsloppet innebära dequalificering, även om denna tendens till dequalificering ständigt sätter in varje enskild arbetsprocess. Individen kan nämligen efter hand mycket väl avancera till andra, mer komplicerade arbetsuppgifter, medan nyanställda placeras på de mindre komplicerade. (Man kan fö observera den nämnda mekanismen speglad i de svenska tjänstemännens förhandlingsrutiner. De ser till att försäkra sig om ett "statistiskt ålders- och kvalifikationstillägg", som det kallas i avtalsförhandlingarna. Utan detta tillägg skulle tjänstemännens löner automatiskt sjunka med någon eller några promille om året.)

Sammanfattningsvis: Vi behöver begrepp för hur utbildning förbereder för livet, bl a för arbetslivet. 'Kvalifikation' är ett sådant begrepp.

Det används i många betydelser och i vitt skilda empiriska forskningssammanhang. Inledningsvis föreslog jag, inspirerad av Ferenc Jánossy, en åtskillnad mellan fyra nivåer som de empiriska kvalifikationsundersökningar kan gälla. Ett syfte var att utmejsla en begreppsapparat, tillräckligt precis och tillräckligt generell för att duga i samband med olika typer av kvalifikationsundersökningar med skilda objekt, och antingen dessa undersökningar gäller de krav på arbetskraften som arbetsmarknaden ställer, de krav på arbetskraften som förhållandena på arbetsplatserna ställer, eller de krav om att utbildningen skall bidra till arbetslivets förändring som bl a löntagarorganisationerna formulerat. En fungerande begreppsapparat krävs för att vi skall kunna jämföra olika undersökningar och på så sätt urskilja mönster med större räckvidd än dem som enskilda detaljbeskrivningar kan avtäcka.

Till sist diskuterade jag några aktuella stridsfrågor i samband med tolkningen av kvalifikationsforskningens resultat. För att ha någon glädje av kvalifikationsforskningens metoder och resultat, måste vi vara medvetna om begränsningarna hos desamma. Man kan aldrig undersöka allt på en gång. Den kvalifikationsforskning jag här refererat till bygger på ett oftast outtalat antagande, nämligen antagandet att sambanden utbildning/arbetsliv kan förstås

i termer av att utbildningssektorn genom att forma (den blivande) arbetskraften påverkar betingelserna för arbetslivet, och omvänt att det i arbetslivet (på arbetsmarknaden, på arbetsplatserna eller av arbetskraftsköparnas och lönarbetarnas organiserade intressen) reses krav som påverkar utbildningssektorn.

Såvitt jag kan förstå - och kvalifikationsforskningens resultat erbjuder övertygande exempel härpå - är dessa antaganden rimliga, särskilt i samband med mer yrkesinriktad utbildning. Men det existerar självfallet också andra typer av samband mellan utbildning och arbetsliv, vilka inte låter sig reduceras till att den ena tjänar det andra eller omvänt. Därför kan kvalifikationsforskningen inte ge några heltäckande beskrivningar av sambanden utbildning/ arbetsliv, och bara delförklaringar till varför dessa samband gestaltar sig som de gör.

Men det är inte illa så.

TRYCKERIET

vid HLS Institutionen för pedagogik

Beställning av tryck

Beställare BROADY

Projekt SOCIALISATION OCH KVALIFIKATION

Antal original 48

Antal tryck
av varje original 250

Pappersfärg (om vit inte önskas) _____

Tryckfärg (om svart inte önskas) _____

Häftas

Bindes

Håslås

Förtydligande uppgifter _____

MED OMSLAG, GRÄTT,

"ARBETSMATERIAL FRÅN

FOLKGRUPPEN "

i juni månad, tre

Så snart ni vill

Beställningsdag 830519

Leveransdag